

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Şiir ve Şâir Takdirinde “Sarrâf”

“Sarraf” as a Critical Term in The Evaluation of Poetry and

Yaşar AYDEMİR

Prof. Dr. • Gazi Üniversitesi • Gazi Eğitim Fakültesi • Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
aydemir@gazi.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-3402-1312> | <https://ror.org/054xkpr46>

Atıf | Citation: Aydemir, Y. (2026). Şiir ve Şâir Takdirinde Sarrâf. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s. 47-63.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1878129>

<https://izlik.org/JA36PJ34GG>

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 30.01.2026

Date Received: 30.01.2026

Kabul Tarihi: 24.02.2026

Date Accepted: 24.02.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Review Reports: Double-blind peer review

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Conflicts of Interest: The author has declared no conflict of interest.

Fon Desteği: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Funding Support: The author has declared that no financial support was received for this study.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler Creative Commons CC-BY-NC lisansı altında yayımlanır.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the Creative Commons CC-BY-NC license.

Etik Bildirim: adeddergi@gmail.com

Complaints: adeddergi@gmail.com

Öz

Sarrafa ve onun yerine kullanılan kelimeler kendi özel alanları yanında başka alanlarda da kullanılmıştır. Cevheri tanıyan, inceliklerini bilen, işleyen, tasarrufla bulunan, değer takdiri yapan gibi manalara gelen söz konusu kelimeler, edebiyatta da büyük ölçüde mecaz üzerinden konunun inceliklerine vakıf, üstat, sözü etkili söyleyen, söylenen sözün kıymetini bilen, ölçülü iş ve değerlendirmelerde bulunan gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Çalışmamız, tezkirelerde terim olarak sarrafa ve muadili kelimelerin kullanımı ile sınırlı tutulmuştur. Öncelikle tezkirelerde sarrafa ve muadili kelimeler tespit edilmiştir. Yazının girişinde ilgili kelimelerin sözlük anlamları kaynaklara dayalı olarak verilmiştir. Terimlerin tezkirelerdeki kullanımları esas itibarıyla şairin sarraflığı veya alan sarraflarının şair ve şiirlerini değerlendirmeleri olarak iki ana grup oluşturur. Üçüncü grubu da bu iki başlığa doğrudan girmeyen ama bir biçimde ilişkili örneklerin değerlendirildiği ideal şair ve şiir hedeflerini içerir.

Alt başlıklarla konu işlenirken sarrafa, kuyumcu/zerger, gevheri/cevheri, gevherci/cevherci, nâkid, nakkâd terimlerini içeren örnekler mümkün olduğunca kendi içinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ancak aynı cümlede birden fazla terim varsa, amaç birlikteliği oluşmuşsa bu sınırlamanın dışına çıkılabilecektir.

Konunun işlenişinde varılan yargılar örneklere dayalı olacaktır. İlgili örnekler yerine göre günümüz Türkçesiyle özetlenerek, doğrudan alıntılanarak, hem doğrudan alıntı hem diliçi çeviri yapılarak ya da sadece terimin kullanıldığı yerlere atıf yapılarak ilerleyecektir. Şiir ve şair takdirinde sarrafa ve sarrafla ilişkili kelimelerin bir terim olarak kullanımıyla ilgili kanaatler çalışmanın sonuç kısmında özetlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, tezkire, sarrafa, kuyumcu/zerger, nâkid/nakkâd, gevheri/cevheri.

Abstract

The terms “sarraf” and its equivalents, while belonging to their own specialized fields, have also been employed in other domains. These terms, which convey meanings such as recognizing gems, knowing their subtleties, processing them, exercising discernment, and assessing value, have been widely used in literature in a metaphorical sense to denote individuals who are well-versed in the intricacies of a subject, masters of their craft, eloquent speakers, those who appreciate the value of words, and those who act and judge with measure and discernment.

This study is limited to the use of “sarraf” and its equivalent terms as technical terms in “tezkires”. First, the terms “sarraf” and those used in its place in “tezkires” have been identified. In the introduction, the dictionary meanings of the relevant terms are presented based on primary sources. The uses of these terms in “tezkires” essentially fall into two main categories: the poet’s own role as a “sarraf” and the evaluation of poets and poetry by professional “sarrafs” of the field. A third category includes examples that do not directly fit into these two headings but are nevertheless related, encompassing idealized conceptions of the poet and poetry.

While the subject is examined under subheadings, examples containing the terms “sarraf”, “kuyumcu/zerger”, “gevheri/cevheri”, “gevherci/cevherci”, “nâkid” and “nakkâd” are, as far as possible, evaluated within their own categories. However, if more than one term appears in the same sentence and a unity of purpose is evident, this limitation may be relaxed.

The conclusions reached in the study are based on textual examples. These examples are presented in various ways: sometimes summarized in modern Turkish, sometimes quoted directly, sometimes given

both as direct quotations and intralingual translations, and at other times merely referenced by indicating where the terms occur. The views regarding the use of "sarraf" and related terms as technical terminology in the appraisal of poets and poetry are summarized in the conclusion of the study.

Keywords: Literature, "tezkire", "sarraf", "kuyumcu/zerger", "nâkîd/nakkâd", "gevherî/cevherî"

Giriş

Sarrâf "sarf" kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Aslı "sayrafi"dir. Kelimenin geniş bir anlam çerçevesi vardır. Bugün daha çok altın işiyle uğraşan, alım satımını yapan bir meslek grubu olarak bilirse de tarih içerisinde akçe bozan (Lehçe-i Osmânî; Kamus-ı Türkî), değişim yapan, paraya dair her işle uğraşan kimse, muameleci, banker (Kamus-ı Türkî), para bozup faizle para veren (Lugat-ı Nâcî; Kâmus-ı Osmânî; Lugat-i Remzî; Resimli Türkçe Kâmus; Lugat-ı Cûdî; Mükemmel Osmanlı Lugatı; Müntehâbât-ı Lügât-ı Osmâniyye), kuyumcu (Tietze); sarfedeni; anlayan, değer veren (Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Türkçe Lugat); parayla para değiştiren, ticaretle uğraşan, kalp paradan gerçeğini ayıran (Vâjeyâb); cevâhirci, cevherî, hakkâk, kisedâr, tezgâhdâr, nakkâd, zer-şinâs, ayyâr, kustâr, polîçe veren bezirgan (Tulum, 2011) işlev ve kelimeleriyle karşılanmıştır.

Sarraf genel bir terimdir. Sarraf kapsamına giren ve nüânslarıyla öne çıkan sarraf muadili terimler de vardır. Bunlardan ilki kuyumcudur. Sözlüklerde; değerli metal ve taşlardan bilezik, küpe vb. süs eşyası yapan veya satan kimse (TDK; Tietze, 2016, C. 4, s. 464; Kubbealtı; Kamus-ı Türkî); mücevherci, cevahirci (TDK); altın ve gümüşten kapacak yapıp süsleme işiyle uğraşan sanatkâr (Kamus-ı Türkî; Resimli Türkçe Kâmus) anlamlarında kullanılmıştır. Etimoloji Sözlüğüne göre kelime kuy- 'dökmek' kökünden -(u)m ekiyle isim, sonra da -cu ekiyle meslek adına dönüşmüştür (TDK Etimoloji Sözlüğü).

Büyük ölçüde kuyumcu muadili kullanılan bir başka kelime de Farsça zerger kelimesidir. Sözlüklerde zerger, altını işleyen, altından şeyler yapan (Kamus-ı Türkî; Vâjeyâb; Resimli Türkçe Kâmus); kuyumcu (Kamus-ı Türkî; Lehçe-i Osmânî; Lugat-ı Nâcî; Lugat-ı Remzî; Mükemmel Osmanlı Lugatı; Kubbealtı Lugatı; Redhouse, 2009; Redhouse, 2001), altın ve gümüş ustası (İngilizce sözlük) olarak tanımlanmıştır. Zerger kelimesinden hareketle sanatı altın döven veya işleyen kişiye zerkûb (Vâjeyab); tezhipçilik yapan, altın işleyen, altın kaplayan meslek grubuna da zerkârî (Vâjeyab) denilmiştir.

Farsça kökenli cevher kelimesinin çoğulu olan kelimeye Türkçe yapım eki getirilerek oluşturulan cevâhirci, elmas ve diğer kıymetli taşlar ve bunlara ait süslemeler yapıp satan kimseler için kullanılmıştır (Kamus-ı Türkî). Aynı kelimenin nisbet "i"si ile yapılan cevherî kelimesi, mutlak cevherdâr olan nesne, cevher satan (Mütercim Âsım, 2000; Vâjehyab), aslî, ilk cevher (Tulum, 2011; Vâjehyab), maddî, zatî, aslî, cibillî, öz, tinî, cevâhirci, sarraf, hakkâk (Tulum, 2011), cevhere ait olan, kuyumcu (Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Türkçe Lugat) anlamlarında kullanılmıştır. Cevher/gevher-fürûş, cevher/gevher-şinâs, cevher/gevher-senc, cevher/gevher-tıraş, zer-fürûş kelimeleri de sözlüklerde ve edebî metinlerde sarrafla ilgisi bulunan terimlerdir.

Arapçadan gelen nakkâd ve nâkîd kelimeleri de sarraf yerine kullanılan terimlerdenidir. Nakkâd kelimesine sözlüklerde; nakd eden, kalpını sağlamından ayıran, bir şeyin iyisini kötüsünden seçen, mâhir (Lugat-ı Nâcî; Kamus-ı Türkî; Lehçe-i Osmânî; Kâmus-ı Osmanî; Resimli Türkçe Kâmus; Resimli Kâmus-ı Osmânî; Lugat-ı Cûdî; Mükemmel Osmanlı Lugatı; Osmanlıca Türkçe

Ansiklopedik Türkçe Lugat), sarraf, parayı sahtesinden ayıran (Tietze, 2019, C. 7, s. 203); madeni para denetçisi (Redhouse, 2001), çok akçesi ve malı olan, sarrâf, kesedar, tezgâhtar, altundan anlayan (zer-şinâs), ayyâr, kustâr, kalpazan (Tulum, 2011); nakit ve paranın sahihini, sahtesini bilen sarraf, araştıran, çevik, incelikleri bilen, iyiyi kötünden ayıran (Lugat-ı Remzî; Müntehâb-ı Lugat-ı Osmâniyye), bir şeyi etraflıca araştıran, eserleri inceleyip hüküm veren (Yeni Türkçe Lugat) anlamları verilmiştir.

Nâkîd için sözlüklerde; nakd eden, iyisini kötüsünden ayıran, dirhem, dinar (Lugat-i Nâci; Kâmus-ı Osmânî; Lugat-ı Remzî; Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Türkçe Lugat), seçip çıkaran (Lugat-ı Remzî), akçenin kalp olup olmadığını kontrol edip sonuçlandıran (Kâmûs-ı Osmânî; Lugat-ı Remzî; Lugat-ı Cudî; Mükemmel Osmanlı Lugatı; Resimli Türkçe Kâmûs; Resimli Kâmus-ı Osmânî), buna memur olan (Lugat-ı Remzî; Mükemmel Osmanlı Lugatı), bir şeyin denetimini yapan, zeki (Redhouse, 2001) anlamlarında kullanılmıştır.

Edebiyat hayatla iç içedir. Edebiyatta kullanılan birçok terim günlük hayatta başka alanlarda da kullanılır. Bu çerçevede cümledeki bağlamına göre kelimenin anlamı genişler, daralır, hususileşir. Sarraf ve muadili kelimeler bir alana ad olmanın yanında mecaz olarak da farklı alanlarda kullanılmıştır. Daha çok değer takdirinde; işinde mahir olmayı, seçkinliği ve seçiciliği, özgünlüğü, bir konudaki vukufiyeti anlatmakta tercih edilir.

Edebiyatta benzer amaçlarla kullanılan terimler, şiir ve şair takdirinde sıklıkla müracaat edilen kelimelerden olmuştur (Aydemir, 2025: 306). Söz konusu kelimelerin şiir ve şair bağlamında ele alınışı çok geniş bir çerçevede çalışmayı gerektirir. Bunun için çalışmamız edebiyat tarihinin kaynakları olan tezkirelerde şiir ve şair değerlendirmeleriyle sınırlı tutulmuştur. Kimi şairlere ait örnekler alınmışsa da bu tezkirelere alınan örneklerden ibarettir.

Tezkireler, şairin kimliği, hayatı, ilişkileri, eserleri hakkında değerlendirmeler içerir. Bunların başında şairin şiiri ve şairliği ile şiir örnekleri gelir. Değerlendirmelerde birçok kelime ve kavramdan yararlanır. Münferit amaçlı kelimeler varsa da kullanılan terimler büyük ölçüde ortaktır. Sarraf ve onunla ilişkilendirilen kelimeler de tezkire yazarının değerlendirme amaçlı kullandığı kelimelerdendir. Tezkire metinlerinde sarraf ve muadili kelimeler ya şair için bir sıfat olarak kullanılmış ya şairi ve şiirini değerlendiren, takdir eden kişi ve varlıklara sıfat olmuş ya da şairin şiir ustalığında koyduğu hedef olmuştur.

Çalışmada usul olarak önce tezkirelerde değerlendirme unsuru olarak kullanılan sarraf ve muadili kelimeler belirlenmiş, akabinde gerek terim ve gerekse kullanım sıklıkları dikkate alınarak alt başlıklarla işlenmiştir. Ulaşılan sonuçlar da ilgili kısımda belirtilmiştir.

1.Şairin Sarraflığı

Tezkire yazarları şairleri sarrafa benzetirken genellikle eserlerini altın, cevher, inci gibi değerli madenlerle ilişkilendirmişlerdir. Bunun, anlatımın doğal akışının bir gereği olduğunu söylemek gerekir. Hasan Çelebi, Ali Çelebi'yi söz cevherinin sarrafı olarak tanıtır. Şairin döneminde hüner cevherinin değeri artmış, o da cömertlik ve ihsan nakdiyle irfan metainına talip olup ilim ve kemâl pazarına revaç kazandırmıştır (2017: s. 585). Aynı yazar, Hâce Efendi maddesinde şairi söz söylemede, Kaf ve Nun şekeristanının papağanı olarak vasıflandırırken, konuşma kuvvetini vasıflar nakdinin sarrafı olarak adlandırır (2017: s. 111). Sarraf, aynı zamanda kuyumcu titizliğiyle çalışır ve altını işler. Bu çerçevede şair ince düşünür. Kalp potasında işlediği halis ayar

altına hâl ve sözle yüce değerli hazretin vasıf ve lakaplarına uygun şeker gibi lafızlar ve tatlı sözler söyler, fazl ve temkin mülkünün sultanının şerefli zatlarını anlatmada manalar ve beyan nâkıdlarında akıcı ve şevkli olur (2017: s. 111-112).

Mehmed Tevfik, Bîdârî'nin sanat ehlerinden, sarraflık sanatı icra eden biri olduğunu belirtirken aynı zamanda onu marifet cevherinin sarrafi olarak sıfatlandırır (2017: s. 120). Cevherî maddesinde, biraz da mahlasın çağrışımından yararlanarak şairi, şeref madeninin cevheri, "men arefe" deryasının incisi, keramet göğünün kutbu, velayet dairesinin merkezi, bilgi kaynağı, mutluluk ve latifeler pazarının sarrafi..." (2017: s. 178) şeklinde tanıtır.

Sâlim, söz sarrafi olarak tanıttığı Nâtık'ın sonraları attarlık ve sarraflık sanatını icra ettiğini ve ömrünün sonuna kadar onunla geçimini sağladığını söyler (2018: s. 418). Nâtık hakkında bilgi veren Safayî de benzer ifadelerle: "Yeñiçeri ocağı tekâüdleri zümresine dâhil olup sarraflık san'atını ihtiyâr ve attarlıh dahi zımmiye-i kâr edip hubûbât-ı eş'aruñ kışr u lübbünü temyîze kudreti ve icrâ-yı a'sâb-ı güftârunuñ islâha kâbiliyyeti olmağla nâsere-i kem-ayârı eş'arını şâyân-ı sikke-i i'tibâr edip hayli suhan-sarrâflığı olmuştur." (2005: s. 627) cümlesiyle Nâtık'ı söz sarrafi olarak vasıflandırır. Ahdî, Mecdî'yi, "Zümre-i mülâziminden tab'-ı güher-çini sarraf-ı dürer-i ma'ânî ve elfâz-ı dil-keşinüñ beyânı hayât-bahş-ı mânend-i rûh-ı sâni..." (2018: s. 264) cümlesiyle manalar incisinin sarrafi olarak görür.

Tezkirelerin değerlendirmelerinde doğrudan şair söz konusu edilirken bazen de onun farklı özellikleri kimi sıfatlarla anılır. Âşık Çelebi, Sehâbî'nin şairlik tabiatını sarraf olarak vasıflandırır. Kalemî öyle derya yüklü buluttur ki her noktası bir nadide inciler nüktesi olur ve tabiatı sarrafi sayısız sihir yapıcıdır ki tertiplediği şiir yanında gerdana dizilen saklı inciler gibi anlaşılmaz bir terkip oluşturur (2018: s. 409). Suyolcuzade Mehmet Necib, Vefâyî'yi "Zergerân-ı dehrüñ mahâret-âveri ve mühr-künân-ı 'asruñ dahı pûlâd-dest-i hüner-güsteri olup sikkeyi mermerde kazup fi'l-vâkı' üstâzdan metin yazup dâhil-i mecâlis-i kümmelîn olmuştur." (2025: s. 243) cümleleriyle şairin sözün kuyumcusu olup sikkeyi mermere kazıdığını belirtir. Mehmed Fahreddin, Resim Mustafa Efendi maddesinde şairin kuyumcu başı olduğunu ifade eder. "Rûz u şeb dest-yâfte olduğu cevâhir-i hüneri ve sandûka-i tab'ında nihân ve nakd-i cân ile harîdâr olan cevheriyân-ı irfâna fûrûhat için niçe zamân dükkânçe-nişin-i ser-zer-gerân olmuş idi." (2023: s. 583). Âşık Çelebi, Cevherî-i Sâni maddesinde onu faziletler gerdanlığının manzum incisi sarrafi ve faziletler sahih mensur incilerinin cevhercisi olarak tanıtır (2018: s. 219). Hasan Çelebi Bâlî'yi, "Gevher-i kân-ı şeref dürr-i deryâ-yı men 'aref kutb-ı felek-i kerâmet merkez-i dâire-i velâyet cevherî-i dükkân-ı maârif sayrafi-i bâzâr-ı şerâif-i letâif Bâlî Çelebidür" (2017: s. 279) diyerek hüner dükkânının cevhercisi, latif şerefler pazarının sarrafi olarak tasvir eder.

Sarraf muadili kullanılan nakkâd ve nâkıd da ölçü bildiren değerlendirme terimlerinden birisidir. Nakkâd ve güher-senc terimleri "şairin yaratılışının iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, değerliyi değersizden seçip ayırt edebilme gücüne sahip olduğunu ifade eder. Nakkâd genellikle vekkâd sıfatıyla birlikte kullanılır. Latifi, Yavuz Sultan Selim için "Tab'ı vekkâd u nekkâdla sarrâf-ı cevâhir-i kelâm ve sühan-şinâslıkda ve nüktedânlıkda mümeyyiz-i nâkis u tâmdı..." (2018: s. 107) derken onun böyle bir güce, yaratılışa sahip olduğunu ifade etmiş olur." (Tolasa, 2002: s. 221). Devletşâh da tezkiresinde Osman-ı Muhtarî için "Der-în rûzgâr tab'-ı vekkâd ve hâtır-ı nakkâd ve cevherî-i bâzâr-ı suhan-vezân-ı âlem..." cümlesiyle devrinin parlak tabiatlı, münekkid zekâlî, âlemin ölçülü söz pazarının cevhercisi (54a; Lugal, 1994: s. 137; Çetindağ, 2002: s. 126) olduğunu söyler. Basîrî, nazm metnini bilen, şiir fenninden anlayan ve nakdeden şairdir

(Âşık Çelebi, 2018: s. 180). O, maarif metaından haberdar, latifeler fenninin nakdedeni ve bilendir (Kınalızade Hasan Çelebi, 2017: s. 235).

Mahlasın çağrışımından da yararlanan Sâlim, Nâkîd'ı zihni nakkâd, kabiliyetli bir zat olarak anlatır (2017: s. 426). Nâkîd, güzellerin gönül nakdine sarraf olsa şaşılmaz. Zira nakkâd olan zihni ile her nükteye nâkîddir (2017: s. 427). Zihni'nin âlemi süsleyen tabiatı, her hünere sahip olup zihni de nakkâddir (2017: s. 470). İshak Efendi, nakkâd olan zihni ve parlak tabiatı sebebiyle kısa sürede bütün ilimleri tahsil etmiş, çok hüner kazanıp akranlarına üstün gelmiş ve irfan mecmuasında benzersiz bir evlat olmuştur (2017: s. 85). İshak Efendi'nin küçük biraderi Esad Efendi de kutlu yıldız olan zatının güneşiyle irfan âlemine parlaklık vermiş, nakkâd tabiatı, kabiliyetin gözü ve bilgelik yıldızı, tıpkı Süreyya yıldızı gibi yüksek soylu, çabuk anlayan, zihni benzersiz, temiz hayali kemâl erbabının kıskanacağı nazik yaradılışlı ve zarafet dolu sihirli eserlerin şairidir (2017: s. 89). Değerlendirmelerinde 16 isim için nakkâd ve nâkîd terimlerini kullanan Sâlim, Esad Efendi maddesinde “zihni nakkâd” (2017: s. 90), Esad-ı diğer maddesinde “zihn-i pâkin vekkâd u nakkâd” (2017: s. 91), Enîs maddesinde;

Tab'-ı nakkâdı âli vü çâlâk

Zihn-i vekkâd-ı pâki gâyet pâk (2017: s. 94), Ahmed Dede maddesinde “Tab'ı çâlâk zihn-i nakkâdı pâk” (2017: s. 108), Ahmed-i diğer maddesinde “zihn-i nakkâdları bî-nazîr...” (2017: s. 113), Râmî Paşa maddesinde “tabî'at-ı pâkîzesi nakkâd...” (2017: s. 191), Ruhsat maddesinde, “Gazel ü kasâyid ü tevârihde zihn-i nakkâdı ruhsat-dih-i is'tidâd” (2017: s. 212), Şefik maddesinde “zihn-i nakkâdı çâlâk” (2017: s. 270), Sâdık maddesinde “Levhaşallâh o zihn-i nakkâda” (2017: s. 294), Ziyâ maddesinde “Zâtı nakkâdları” (2017: s. 299), Abdülhay maddesinde “zihn-i nakkâdı vâsıl-ı nisâb-ı isti'dâd oldukdan sonra...” (2017: s. 317) demiştir.

Nâkîd ve nakkâd terimlerini çok sık kullanan tezkire sahiplerinden birisi de Güftî'dir. 7 ayrı şairde bu terimleri kullanır. Mevlânâ Lütfî maddesinde:

Bu makûle sühan-ver-i nakkâd

Şîrin eyler imiş hâlâ îrâd” (2019: s. 167),

Lütfî maddesinde;

N'ola itse o fikret-i nakkâd

Beste-âmîz nükteler îrâd (2019: s. 168),

Hemdemî için,

Cümle târih-i rûzgâr-ı umûm

Oldı nakkâd-ı tab'ına ma'lûm (2019: s. 202),

Yetîmi maddesinde,

“Tâze güftâr-ı meclis-i îrâd

Biri dahi Yetîmî-i nakkâd (2019: s. 204),

Bû-Saîd maddesinde;

Mülk-i 'ilmûn ferîd ü nakkâdı

Rûzgâruñ vahîd ü üstâdî (2019: s. 32),

Bedrî için,

Şîve-i nazma tab'-ı nakkâdî

Ser-i hat rûzgâr-ı âzâdî (2019: s. 37),

Şefî maddesinde;

Satr-ı nazm-ı hayâl-i nakkâdî

Sırr-ı hat rûzgâr-ı âzâdî (2019: s. 93) derken şairin kendisini, fikrini, şairlik tabiatını, söz söylemedeki inceliğini, hayaldeki derinliğini anlatmada nakkâd terimini tercih ettiği görülür.

Âşık Çelebi iki yerde kullandığı nakkâd terimini "vekkâd" ile birlikte kullanmıştır. Nevâlî'nin seçici ve yaratıcı tabiatını "tab'-ı vekkâd u nakkâdî.." (2018: s. 384), Nihâlî maddesinde ise "Fehm-i vekkâdî ve tab'-ı nakkâdî" (2018: s. 398) tanımlamasıyla fehmini vekkâd, tabiatını nakkâd terimiyle karşılamıştır. Terimi üç ayrı isimde kullanan Beyanî, ikisinde şairin sıfatı olarak tercih etmiştir. Ona göre Fevrî "şuarâ-yı Rûmun nakkâdlarından" (2017: s. 154), Vâlihî, "tab'-ı vekkâd ve zihn-i nakkâda mâlik" kimselerdendir (2017: s. 223).

Hasan Çelebi 6 şair için nakkâd terimini kullanmıştır. Bunlardan üçü kuyumculuk ve sarraflıkla ilişkilendirilmiştir. 5'ini şairin sıfatı olarak kullanmıştır. Sultan Murad'ı anlatırken "Bir cânbâz-ı sihr-bâzdur ki elinden terâzû gitmez ve bir sayrafî-i nakkâddur ki bâzâr-ı cihânda mîzân u mi'yârsuz bir kâr itmez." (2017: s. 93) cümlesiyle Murad'ı elinden terazisini düşürmeyen sihirbaz bir cambaz, incelikleri bilen, dünya pazarında terazisiz, ölçüsüz iş yapmayan bir sarraf olarak tanımlamıştır. Hâce Efendi maddesinde de nakkâd terimi sarraflık ve kuyumculuk terimleriyle ilişkilendirilmiştir: "Ummân-ı tab'-ı gevher-efşânı menba'-ı esrâr-ı İlâhî ve zihn-i nakkâd-ı 'âlî-şânı ma'den-i eltâf-ı nâ-mütenâhîdür." yargılarında şairi, inciler saçan tabiat denizi İlâhî sıraların kaynağı ve şanı yüce ayırt edici zihni sonsuz lütuflar kaynağıdır (2017: s. 110) biçiminde tanıtır. Ahmet Çelebi'nin zihni için vekkâd, tabiatı için nakkâd sıfatlarını kullanır (2017: s. 178). Hâletî'yi çocuk yaşta bilgi ve hüner sahibi olmuş, gençlik zamanlarında zamanını letafet ve kemâlata sarf etmiş, zamanın nakkâdî (2017: s. 284), Lemî'yi, kanının kaynadığı gençlik günlerinde şiirlerinin parlak güneş gibi olduğu, parıltılı şiirlerinde ince mana ve hayaller ortaya koyduğu, parlak tabiatı ve ayırt eden zihninin bu fende icadı ve ortaya koydukları olduğunu anlatırken "tab'-ı vekkâd u zihn-i nakkâdî" terimlerini kullanır (2017: s. 733).

Ali Emîrî, nakkâd terimini üç ayrı isimde şairin sıfatı olarak kullanır. Râgıb, "fâzıl-ı nakkâd" (2018: s. 440), Hâmî, "asruñ efdal ü nakkâdî" (2018: s. 300), Lebîb'in dilinden Hâlid "dâver-i nakkâd" (2018: s. 315). Fâik Reşad, Sâbit'in bir beytini aktararak Bakî'nin nakkâd olduğunu söyler:

N'ola nakkâd disek Bâkî'ye insâf budur

Ki bizim nukre-i endişemiz anuñ yoludur (2019: s.174).

Mehmet Fahrettin de Ebubekir Çelebi maddesinde onu "Şeyh-i mezbûr nakkâd-ı bâzâr-ı muhabbet ve vekkâd-ı çerâğ-ı tarikat" diyerek muhabbet pazarının nakkâdî olarak vasıflandırır (2023: s. 283).

Sehî, nâkîd kelimesini çoğul biçimiyle kullanır. Tezkiresinin 8. tabakasındaki şairlerin genel değerlendirmesinde “her biri suhan-perdâz ve letâyif-nüvâz olup söz veznesin mi’yâr itmekde sâhib-ayâr gevher-senc ve eş’âr-ı nazmı mîzânda vezân nâkîdân-sipenc olan...” (2017: s. 186) tanımlamasıyla her bir şairin söz söylemesini bilen, hoş latifeleri olan, söz ölçüsünde ayar sahibi, değerliyi değersizden ayıran ve teraziye konuştuğunda şiirleri eksiksiz, iyiyi kötünden ayırabilen eşsiz kimseler olduğunu söyler.

Râmîz de nakkâd terimini vekkâd ile birlikte kullanan tezkirecilerimizdendir. Şairin özellikle şiir ve inşadaki başarısını anlatırken “Be-tahsîs şî’r ü inşâda efkâr-ı müteferri’-i tab’-ı maânî-i vekkâdî ve ebkâr-ı muğteri’-i zihn-i nakkâdî müselle-i zümre-i efâzıl-ı hüner-verân olup...” ifadelerini kullanır (1994: s. 204-205).

Bazen de sarraf şairi takdirden aciz kalır. Rıza, Fehîm'in "Eş’âr-ı bî-hem-tâ zâde-i tab’-ı sihr-âzmâlarıdır" diyerek örneklendirdiği, fahiye havasında söylediği gazelinden bir beytinde, kendisinin delilik terazisi olduğunu, feyzinin ayırt ediciliğinden hareketle akıl sarrafının kendisine arz imtiyaz ettiğini söyler:

Seng-i mi’yâr-ı cünûnum ben ki sarrâf-ı hired

Feyz-i temyîzüm ile ‘arz imtiyâz eyler bana (2017: s. 180).

2.Sarrafların Şair ve Şiir Değerlendirmeleri

Tezkire yazarlarının sarraf ve muadili terimleri şair ve şiiri değerlendirenlere sıfat olarak kullanıldığı örnekler çalışmanın ikinci grubunu oluşturur. Daha çok şairin ve şiirlerinin takdir edildiği, önemsendiği fikri üzerine kurulan cümlelerde değerlendiriciler ya alanda uzman kişiler yahut hamî sayılabilecek bürokrasideki isimler veyahut da mecaz yoluyla dehr, zaman gibi sınırları tam çizilemeyen otoritelerdir.

Esad Mehmet, Abdî'nin icazetini söz ve mefhum cevherleri sarraflarından aldığını (2018: s. 145-146) söyler. Hasan Çelebi, Ali Çelebi'nin şiirlerini anlatırken, şimdiye kadar bir sarrafın eline girmemiş özgünlükte olduğunu: "Kân-ı imkândan çıkup *keennehune'l-yâkûtu ve'l-mercân* ile mevsûf olalı bir sarrâfun eline girmemiş ve ol şâhid-i pür-hüsn ü ânı *lem yetmishunne insün kablehüm velâ cânn* fehvâsı üzre..." (2017: s. 602) cümlesiyle ifade eder. La'lî, cennet ocağı, can ve gönül madeninden sayısız su gibi lal ve itibarla dolu irfan pazarı sarraflarının makbulü şiir cevheri ortaya koyup görünür kılmıştır (2017: s. 730). Hasan Çelebi, Mustafa'nın şiirini değerlendirirken onun gayret ve uğraş potasında cömert vücut gümüşünü saflaştırarak irfan pazarının sarrafları nezdinde noksansız, fazilet ve yakinen bilenler arasında tam bir itibar sahibi olduğunu söyler (2017: s. 602). Vezni maddesinde şairin kelimeler külçesi belagat sarrafları ve kemâlât nâkidleri yanında tam ölçülü ve kâmil ayarda, kabul sikkesiyle mühürlenmiş olduğunu (2017: s. 897) söyler. Yazar, Sultan Murad'ın hamî sıfatıyla şiir ve şairi desteklediğini anlattığı kısımda, padişahı söz cevherinin sarrafı olarak vasıflandırır (2017: s. 105). Haşmet ise mersiye yazan şairin inciler dizip sattığını söyler (1994: s. 387).

Kınalızade Hasan Çelebi, Ahmedî-Şeyhî anlaşmazlığında niza konusu kasideyi zamanın işin iyisini kötüsünden ayıran ekâbir, belagat ve beyan metaini, irfan ve fazilet pazarının sarraflarının meseleyi nasıl sonuçlandırdıklarını şöyle anlatır: “Ahmedî nâmına Şeyhî ol gice bir kasîde diyüp irtesi Ahmedî kasîde benümdür diyü mezbûrlara arz itdükde ol zemânda olan ekâbir ü a’yân-ı nâkdân emtia-i belâgat u beyân ve sarrâfân-ı bâzâr-ı fezâil ü irfân olmagın görürler ki kasîde ile

nazm-ı kitâbun ol kadar münâsebeti ve elfâz u maânîde asla müşâbeheti yok ikisi bir mişkâtde olunmadığı zâhir ve ol nev-âmede-i âlem-i gaybun ol mâderden togmadığı nûr-ı hûrşîd gibi rûşen ü bâhir olıcak kasîde senün ise kitâb senün degüldür dimekle menba'-ı senedi ehass Murahhasdur diyü müddeâsını redd ve ebvâb-ı kabûl u tahsîni bu yüzden sedd itmişlerdür." (2017: s. 185). Mevlâna Hüsrev'in akıcı teliflerinin görünen cevherleri irfan ve fazilet sarraflarınca kabul görmüş ve reddedilemez olarak değerlendirilmiştir (2017: s. 185).

İhyâ, gayret, tercüme ve telif eserleriyle dönemi bürokrasisinde dikkat çekmiş ve nakkâdların terbiye ve güzel şahadetleriyle yazdığı yararlı kasidenin belagati sayesinde kendisine makamlar verilmiştir (Esad Mehmed Efendi, 2018: s. 35). Hâce Çelebi'nin kadr ü kıymeti bilinmemiş, zamanın pazarında itibar edilmemiş, cevher külçesi deneme terazisine vurulmayıp fazilet ve hüner sarrafları arasında kâmil ayar olmamıştır (Kınalızade Hasan Çelebi, 2017: s. 340). Söz pazarının sarrafları, akit yapan ve haber verenler, paranın suretini ve cevher sahibini görünce hızlı hareket ederler ve miktarlarıyla kendi kelimelerini ölçü alırlar (Latifi, 2018: s. 571). Latifî'nin tezkiresine takriz yazan Razî Abdüllatif Efendi, Safayî tezkiresine hüner çarşısı sarraflarının ne kadar övgü incileri saçsalar da az olacağı kanaatindedir (Safâyî, 2005: s. 47). Sehî, tezkiresinin dibacesinde, icat ve ibda madenin sarrafi ve özgünlük çarşısının külçe nâkidlerinden ümidinin, hatalarını hoşgörüyü karşılama, düzeltilmesine katkı sağlayacak görüş belirmeleri olduğunu söyler (2017: s. 10).

Ahdî, Gülşen-i Şuarâ'nın hatimesinde muhabbet şehrinin ve inci pazarının sarrafları ve can besleyen çarşının cevhercilerinden eserinin hatalarını hoş görüyü karşılama, düzeltilmesine katkı sağlayacak eleştiriler getirmeleri beklentisini dillendirir (2018: s. 308). Fevrî, rengârenk sözlerini nazım ipine dizip marifet pazarının sarraflarına sunar (2018: s. 73-74). Gelibolulu Âlî, parlak cevherlerini düşünce denizlerinden çıkarıp düşünce pazarının sarraflarına arz eder (2018: s. 94). Rahimî'nin inci gibi şiirleri cenk pazarının sarraflarının beğenisini almıştır (2018: s. 172). Garibî'nin inci yüklü şiirleri, gözde ve beğenilen olup uzak yakın sarrafların kulağındadır (2018: s. 240).

Âşık Çelebi, Emrî Çelebi'nin insanı hayrete düşürecek güzel tarihler söylediğini, buna rağmen döneminde koruyucu bulamadığını belirttiikten sonra, "Nite kim kendü dahı bu ma'nâya işâret eylemişdür." diyerek;

Bir gevherem ki hâk-i siyâh içre kalmışam

Sarrâf-ı dehr bilmez ise n'ola kıymetüm (2018: s. 150) beytiyle örneklendirir. Aynı beyti örnek gösteren Beyânî de Emrî'nin benzersiz tarihleri ve gönül besleyen muammaları olmasına rağmen değerinin bilinmediğini ifade eder (2017: s. 28).

Âşık Çelebi, Nihâlî maddesinde padişahın sarraf tabiatının, huzuruna gelen şairlerin sözlerini ve hallerini tecrübe terazisinde tartıp yeterli bulmayınca cüzi caizeler verdiğini söyler (2018: s. 390). Fazlî'nin şiirlerini arz etmesi sonrasında kadirşinas, elmas sarrafi ve insan hekimi olan padişah şairi takdir ederek Trablus diyarının kitabeti ile ödüllendirmiştir (2018: s. 516). Hayalî'yi, hüner sahibi padişah ve hünere destek verenlerin kadirşinaslığı, yere düşmüş inciye himmeti sarrafiyla kaldırdı şairler tacının süsü ve zarifler encümeninin kandili eylemiştir (2018: s. 652).

Kazade Faizî, Sâî maddesinde şaire ait örnekler içerisinde mihnetin sarraf olarak adlandırıldığı bir beytini aktarır:

Dağlar sanur görenler tahta siyeh sînemün

Nakd-ı câne bozmaga sarrâf-ı mihnet zer komış (1997: s. 350). Faizî, Nevî'nin zaman sarrafının gümüş tenliler yoluna varını harç eylemek için yine altını akçaya bozduğunu ifade eden beytini aktarır:

Sim-tenler yoluna varını harceylemege

Bozar altûnı yine akçaya sarrâf-ı zamân (1997: s. 575)

Mustafa, gayret ve meşgale potasında keremli vücudu gümüşünü ayırştırmakla irfan pazarı sarrafları katında kâmil ayar, fazilet ve yakın bilenler nezdinde tam itibar sahibi olmuştur (Kınalızade Hasan Çelebi, 2017: s. 788).

Râif, belli makam ve mevkilere geldikten sonra işler ve miktarlar definelerinin sarrafları arasında halis ayarlı altın, dereceleri yüksek zatları itibarın damga vuranı olmasından dolayı uzun süre darphane emaneti ile istikamet sikkesini vurmuş, böylelikle herkes tarafından kabul görmüştür (Râmiz, 1994: s. 100). Reşîd'in mahir bir şair olduğunu söyleyen Ramiz, onun felek sarrafı kadr ü kıymetini bilseydi, nazmını kulağına takardı mealindeki beytini alıntılar (1994: s. 128). Riyazî'nin aktardığı Sayî'nin camilerde okunan tarifât belagatinin göstergesi, kaleminin icadıdır dediği beyitlerinden birisinde "sarrâf-ı mihnet" tabiri geçer. Âşığın sinesi tahtasını görenler onu gam dağı sanır. Hâlbuki o, mihnet sarrafının can nakdi için bozacağı altın kumaştır (2017: s. 184).

Sadıkî, Sayrafi-i Kör maddesinde bir anekdota yer verir. Görme özürlü Sayrafi sarraflık yapar, nazm erbabı da dükkânında toplanmış. Yetenekten yoksun olsa da kendisine şairler sultanı dermiş. Bir garip şair gelse kendi hediyesini dostlarına takdim edermiş. Tesadüfen Sunî denklerine ve yaşıtlarına şiir okuduğu sırada Sayrafi meşru olmayan bir müdahalede bulunmuş. Sunî her ne kadar hatırına gelenleri söylemeye başladıysa da fayda vermemiş. O da Lisânî'nin "Benim şarabım katkısız ve cömertlik sahipleri zevksiz. Benim altınım som fakat söz sarrafı gözsüz" diyivermiştir (2012: s. 792). Böylelikle şair olarak ilgili sarrafın şairin değerini ölçecek gözden yoksun olduğunu söylemiştir.

Kuyumcu veya aynı anlamda kullanılan zergar de tezkirelerin değerlendirme terimlerdendir. Nergiszade Mehmet Efendi'nin itibar edilen kitapları vardır. Hüner sahipleri, onun kitapları süslemelerle dolu nefis birer cevherli kuyumcu sandığı olduğunu bilir: "Fi'l-vâkı' kitâbet-i mu'teberesi olan kütübi nefise-i pür-zîver birer sandûk-ı cevher-i zer-ger idüğü ma'lûm-ı erbâb-ı hünerdür." (Suyolcuzâde Mehmed Necîb, 2025: s. 238).

Gevherî/cevherî veya gevherci/cevherci kelimeleri de tezkirelerin şiir ve şairi değerlendiren terimlerindendir. Cevherî Çelebi'nin baştan sona cevherlerle süslü şiirleri, şahlara yakışır inci ve söz elmasının kılıcı gibidir. Gerçi diğer şairler gibi meşhur ve çokça bilinen değildir. Lakin su gibi olan incisinin vezni, hüner pazarının cevhercisi yanında tam ayardır: "Ammâ ki gevher-i âbdârınuñ vezni cevheriyân-ı bâzâr-ı hüner yanında tam iyârdur." (Ahdî, 2018: s. 128). Ali Emîrî, Halîlî'den söz ederken Karaferyeli Hadîdî'nin nazire olarak yazdığı bir beyti alıntılar. Cevher satıcıları, sevgilinin dişlerinin lütfunu görüp ayağına saçı yapmak için bir araya gelip inciye Aden'den sürmüşlerdir:

Lutf-ı dendânuñ görüp pâyuña kılmak'çün nisâr

Cevheriler cem' olup dürri Adenden sürdüler (2018: s. 335).

Esad Mehmed Efendi Emîrî maddesinde onun nadir söz söyleyenlerden birisi olduğunu söyledikten sonra Safayî ve Sâlimden aktardığı bir gazelinde yer alan, değerinin bilinmediğini ifade eden bir beytinde feleği kuyumcu olarak vasıflandırır:

Biñ kerre taşa çaldı beni zer-ger-i felek

Bilmem ayâr-ı kadrime biş kem-i mîm (2018: s. 53).

Esrar Dede, tezkiresinde Şeyh Gâlib'in Sultan Selim'e yazdığı bir kasidesini aktarmıştır. Onun bir beytinde sultanın muzaffer askeri kanun koyucu kuyumcu, mehtapsa ışıklarını döküp altın çelenk yapan olmuştur:

Muzaffer askeriniñ zer-ger-i mukannenidür

Döküp eşi"asını zer çeleng ider mehtâb" (Esrar Dede, 2018: s. 227).

Hasan Çelebi, Karaferyeli Cevherî'yi anlatırken onun kadrinin bilinmediğini hâlbuki onun irfan pazarının cevhercileri arasında makbul ve rağbet gören biri olup düşünce çekiciyle can ve gönül madeninden çıkardığı parlak lal taşları ve akıcı yakutlarının marifet ashabının tacının süsleri ve kemal erbabının boynuna taktığı gerdanlık olduğunu söyler (2017: s. 281). Hatmî maddesinde onun şiirlerinin irfan cevhercileri katında kabul gördüğünü, "Cevâhir-i zevâhir-i kelâmı rütbe-i kabûl-ı cevheriyân-ı 'irfâna vusûl bulmuşdur." (2017: s. 327) cümlesiyle anlatır.

Mâlikî, değeri bilinmemiş şairlerdendir. Saygıdeğer zatının şahlara yakışır incisi, zamanın pazarında itibar görmediği için devri cevhercileri hürmet dolu inciyi yine zemin sadefine almışlardır (Kınalızade Hasan Çelebi, 2017: s. 736). Hasan Çelebi, Molla Çelebi'nin şahlara yakışır şiirlerinin kıymetinden söz ederken "cevheriyân-ı dükkân-ı imkân" ve "cevherî-i vehm ü hayâl" tabirlerini kullanır. Ona göre gerçekte talih güneşinin nuru gibi parlak ve erdemli, şahlara yakışır inci sadefte bir tane olmakla çok itibar edilip büyüklerin ve uluların kulaklarına küpe olur ve imkân dükkânının cevhercileri içinde gayet de makbul ve kıymetli olup hayal ve vehim cevhercisi ona yakın fiyat biçmekten aciz ve yetersiz kalır (2017: s. 802). Çelebi, Sultan Murad'ı konu edindiği tezkiresinde ona uzunca övgüler düzer. Anlatımı içerisinde "cevheriyân-ı dükkân-ı kevn ü mekân ve sayrefiyân-ı bâzâr-ı âlem-i kün fe kân" sıfatlarını kullanır (2017: s. 91).

Latifî, kıymetli bir cevherin kıymetini bilen kelim sarrafı, kelim cevheri ve inci gibi dizilmiş kelimeleri nakit dirhemiyle alan cevher satıcısı olmadıktan sonra cevheri satacak yer bulunamayacağını "Müşterisiz kumaşa kıymet olmaz. Cevheri olmadan inci bir parça taştır" mealinde bir beyitle örneklendirir (2018: s. 58). Akabinde, lakin hüner çarşısında söz miktarının kıymet ve ayarına hâkim, söz cevherlerini ayırt eden değer ve incilerle dolu binlerce bilgili cevherci bulunduğunu belirtir (2018: s. 62-63). Ahmet Paşa maddesinde de zamanın padişahı Mehmet Han'ın beğeni göstergesi olarak şairin ağzını cevahirle doldurduğu, nazmını bu şekilde takdir ettiği rivayetini aktararak cevheri, cevheri bilen ehline sat, bu cevheri pahasıyla alan sarraflardır mealindeki beyti söyler (2018: s. 115). Gazalî maddesinde ise Gazalî döneminde fennin rağbet ve revacı, ehlinin itibarı kalmadığından bahisle "tiğ-ı cevherdâr gibi herkesün katında olan cevheri bile ve cevherine göre cevherî gibi kadr ü kıymet vire"n kimsenin kalmadığını ifade eder (2018: s. 393). Mîrî, iflas ettiği bir dönemde hüner ve fazilet erbabının,

gizli açık her dertlinin elinden tutan ve irfan cevherinin nâkidi ve basîri İskender Çelebi onun elinden tutmuş, marifet cevherinin cevherîsi, fazilet malının müşterisi olmuştur (2018: s. 499).

Sehî, Ahmedî'nin cevher ipini cevherî olana hediye ettiğini söylediği bir beytini aktarır. Burada da kıymet takdir edecek kişiye cevher ulaştırılmıştır:

Hakka minnet kim bu silk-i gevheri

Tuhfe itdüm aña k'oldur cevherî (2017: s. 71).

Safâyî, Dâniş maddesinde, şairin Hz. Peygambere yazdığı naatın bir beytinde, sırlarla dolu hazineni açan cevherîdir. Sen tâ ezelden tevhid gevherine hazinedarsın mealindeki beytinde cevherî kelimesini genel çerçevede kullanır:

Cevherîdir fetheden gencîne-i esrârũ

Tâ ezelden gevher-i tevhîde sen gencürsuñ" (2005: s. 184).

3.İdeal Şair Tanımlamalarında Sarraf

Bu başlık altında yazılanlar diğer başlıkların içeriğinden çok da farklı değildir, ama belli ölçüde ayrışır. Bir anlamda ideal şairin sarraf ve muadili kelimelerle tanımlanmasıdır.

Esad Mehmed tezkiresinde Âsaf'ı anlatırken bizzat şairin koyduğu hedefi kendi beytiyle alıntılar. Şairin sarrafı ölçü alarak sözünü ayarlaması, söz ustalığının gereğidir:

Nakdũn zer-i hurşîd-ayâr eyle ki Âgâh

Sarrâf-ı kemâli gibi üstâd-ı suhendür" (2018: s. 49).

Esrar Dede, Derviş Tâbî'yi anlatırken kendi şiirinden örnek getirir. Hayalî Beyin bir şiirini tahmis eden Tâbî şairlik ve şiir için hedef koyar:

Tâbiyâ bâzâr-ı derd içre dili sarrâf idüp

Sîm-i eşküm pûte-i çeşmümde kâl u sâf idüp

N'ola dirsem kîmyâ-yı aşka irdüm lâf idüp

Ey Hayâlî gayriler saydından istinkâf idüp

Pişe-i fahr u fenâ şîr-i neri oldum yine (2018: s. 57).

Faik Reşad, eserinin mukaddimesinde şiir ve şairin nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Fikrine destek için Fuzulî divanı dibacesindeki şairin âlim olması gerektiğine dair kanaatini alıntılar. Buna göre şairin himmetinin süsleyicisi şiir güzelinin iffetini ilim süsünden âri istememiş, yüce kabiliyet sarrafı da şiir ipi düğümünün ilim cevherinden uzak olmasına rıza göstermemiştir (2019: s. 27).

Fatin, Musa Kâzım'ı anlatırken şiirlerinin güzelliğinden ve bir divan teşkil edecek düzeyde olduğundan bahisle Hz. Peygamber hakkında söylediği bir kıtasını aktarır. Ezel deryası muhabbet rüzgârıyla coşmuş, iki renk üzere şahlara yakışır bir cevher ortaya çıkarmıştır. Hüviyyet (hakikat) sarrafı da o iki rengi görüp birine nûr-ı Muhammedî, birine de nûr-ı Ali demiştir:

Cûş idüp bâd-ı muhabbet ile deryâ-yı ezel

Oldu bir cevher-i şeh-dâne dü reng üzre celi

Didi sarrâf-ı hüviyyet görüp ol renglerin

Birine nûr-ı Muhammed birine nûr-ı Ali (2017: s. 412)

Gelibolulu Âlî, Muhibbî'nin şiirlerinin çokluğundan ve güzelliğinden söz ederken şairin şiirlerinden örnekler verir. Muhibbî, fahriye havasında söylediği bir beytinde, bir dalgıç gibi manalar denizine daldığını ve çıkardığı incilerin sarrafı olduğunu ifade eder:

Yine gavvâs-sıfat bahr-ı maânîye talup

Nice dürler çıkarup oldum anuñ sarrâfı (Âlî, 2017: s. 105).

Riyazî, Makâlî'nin şairliğini "Sâz-ı belâgat depretmede sâz-kâr-ı nevâ-yı figânîdür." cümlesiyle özetlerken şiirlerinden bir gazelini de örnek olarak almıştır. Mahlas beytinde şair, Makâlî'nin nazmı cevahire râğbet koymadığı için, dehr sarrafının siftah etmeden dükkânını açıp kapadığını söyler. Burada sarraf dehrin sıfatı olarak alınmıştır (2017: s. 300). Aynı beyit daha önce Sehî tarafından da örnek olarak alınmıştır (Ahdî, 2018: s. 276-77). Beyit olarak Faizî Tezkiresinde de mevcuttur (1997: s. 508). Safayî, Lütî'nin belagat ve fesahatte geldiği noktayı anlatırken verdiği örnekler içerisinde;

Gösterme güzel yaşın o sîmîn-tene zirâ

Bilmez güherin kadrini sarrâf değildir (2005: s. 531) beytini de aktarır. Lütî burada âşığın gözyaşı incilerini gümüş tenli sevgiliye göstermesinin anlamı olmadığını, onun sarraf olmamasına bağlar. Aynı beyti Mehmed Sirâceddîn de tekrarlar (2018: s. 32).

Riyazî, Bâkî'nin şairlik tabiatı ve belagatinin göstergesi şiirlerinden örnekler vermiştir. Sarı yüzünle muhabbet kârı işini altın eder. Ey Bakî! Bugün sen fenninde kuyumcusun, sana yüzlerce aferin! mealindeki beytini şairin kendi dilinden örneklendirir (2017: s. 89).

Cevherî kelimesi de şairlerin kendilerini tanımladığı terimlerdendir. Esrar Dede tezkiresine, Derviş Tâbî'nin Hayâlî'yi tahmisini örnek olarak alır. Hayâlî'ye ait mısradâ şairin bu yokluk pazarında yine cevher satan olduğu belirtilir: "Ben bu bâzâr-ı fenâda cevherî oldum yine" (2018: s. 57).

Sonuç

Tezkirelerde tespit edilen sarraf ve sarraf yerine kullanılan terimlerin esas itibarıyla şair ve şiirin değer takdirinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun bir kısmı şaire sarraf sıfatı verilmesi biçimindedir. Şairin sarraflığı ya doğrudan şaire ya da şairin şairlik tabiatına, zihnine, genel birikimine verilen sıfatlar biçiminde olmuştur. Kıymet takdiri yoluyla şairi, şiirlerini değerlendiren sıfatlar da ya doğrudan şairi ya da tabiatını, özgünlüğünü, belagatini, zihni gibi özelliklerini konu almıştır. Bu iki gruptan bağımsız olmamakla birlikte iyi bir şairden beklentileri ifade eden örnekler de üçüncü bir grup oluşturmuştur.

Sarraf ve nakkâd/nâkîd kelimeleri çalışmamızda en sık karşılaştığımız örneklerdir. Sarraf 42, nakkâd/nâkîd 41 kez tekrarlanmıştır. Onları cevherî 18, zerger 3 kez tekrarlanmış, kuyumcu ise

1 kez yer almıştır. Cevherî veya gevherî, cevherci gibi kelimeler de özellikle altın ve gümüşle güçlü irtibatı kurulan ve sık tekrarlanan ifadeler olmuştur. Bir yerde kuyumcu terimi kullanılmakla birlikte 3 yerde zergerin kullanılması Farsça kelimenin tercihi lehine bir durumdur.

Sarraf ve yerine kullanılan sözleri şair ve şiir değerlendirmelerinde en fazla tercih eden tezkire yazarı Hasan Çelebi'dir. Hasan Çelebi, bu terimler içerisinde sarrafı 11, nakkâdı 7, cevherîyi ise 6 kez kullanmıştır.

Sâlim, söz konusu kelimeleri kullanma sıklığında ikinci sırada gelir. Onun tercihi nakkâd ve nâkiddan yanadır. 16 yerde bu terimleri tekrarlamış, bir yerde sarraf terimini tercih etmiştir. Sarraf terimlerine sık yer veren isimlerden birisi de Güftî'dir. O da 7 ayrı yerde nakkâd terimini kullanmıştır. Ahdî 9 yerde söz konusu terimlerden yararlanmış, bunların 6'sını sarraf tercihi oluşturmuştur. Âşık Çelebi de sarrafı 5, cevherîyi 2, nakkâdı da bir kez tercih etmiştir. Latîfî 4 yerde cevherî kelimesini tercih ederken 2 yerde de sarraf teriminden yararlanmış. Safayî 3'ü sarraf, 1'i de cevherî olmak üzere sarraflık terimlerini dört kez tekrarlamıştır. Beyanî, 3'ü nakkâd, 1'i de sarraf olmak üzere söz konusu terimleri 4 kez kullanmıştır. Ali Emîrî 3 kez nakkâd terimini kullanırken bir kez de cevherîyi tercih etmiştir. Esad Mehmed; nakkâd, sarraf ve zergeri birer kez kullanmıştır. Kafzade Faizî sarraf kullanımını tercih etmiş ve üç kez tekrarlamıştır. Riyazî, iki kez sarraf, bir kez de kuyumcu kelimesini tercih etmiştir. Râmiz 2 sarraf, 1 nakkâd; Esrar Dede, birer kez sarraf, cevherî ve zerger; Sehî ise nâkîd, sarraf ve cevherî kelimelerini birer; Mehmed Fahreddin, nakkâd ve zerger kelimelerini birer; Mehmed Tevfik sarrafı iki, Suyolcuzade zergeri bir; Sadık ve Fatin sarraf kelimesini birer; Gelibolulu Âlî sarrafı iki kez kullanmıştır.

Edebî metinlerde kelimelerin çağrışımı ve birden fazla anlamı adeta zorunlu bir tercihtir. Bu yüzden de seçilerek kullanılır. Tezkireler de buna dikkat etmiş, değerlendirme terimi olarak kullandığı kelimeyi çağrıştıracak kelimeler bulmaya özen göstermiştir. Sarraf ve benzer anlamda kullanılan terimlere çoklukla inci, cevher, altın, gümüş, elmas, la'l gibi değerli madenler eşlik etmiştir. Bunun yanında takdiri yapılan şair ve şiir söz konusu olunca şairlik tabiatı, zihni, özgün mazmunları ifade edecek kelimeler kullanılmıştır.

Kaynaklar | References

- Ahmet Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmânî*. <https://www.osmanlicasozlukler.com/>, (Erişim tarihi: 11.12.2025)
- Ali Emîrî (2018). *Tezkire- i şu'arâ- yı Âmid*. Hzl: İdris Kadioğlu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/125212,ali-emiri-tezkire--i-suara--yi-amidpdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 8.01.2026).
- Ali Nazıma. Faik Reşad (2018). *Mükemmel Osmanlı lügatı*. TDK Yayınları.
- Arslan, M., Aksoyak, İ. H. (1994). *Haşmet Külliyyatı: Divan, Senedü'ş-şu'arâ, Vilâdet-nâme (Surnâme), İntisabü'l-mülk (Hab-nâme)*. Dilek Matbaası.
- Aydemir, Y. (2025). "Divan Şiiri Estetiğinde Sarraf". *Sarraf*. Hzl: Emine Gürsoy Naskali. Paradigma Yayınları, s. 303-330
- Bağdatlı Ahdi (2018). *Gülşen-i şu'arâ*. Hzl: Süleyman Solmaz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 5.01.2026).
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitebevi Yayınları.
- Devletşâh. *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Yz. 1018. TBMM. Kütüphanesi.
- Devletşâh-ı Semerkandı (1994). *Tezkire-i Devletşah*. Hzl: Necati Lugal, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Erdem, S. (1994). *Ramiz Âdâb-ı Zurafâ, İnceleme-Tenkidi Metin-İndeksli Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Esad Mehmed Efendi (2018). *Bâğçe-i safâ-endüz*. Hzl: Rıza Oğraş. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 10.01.2026).
- Esrâr Dede. (2018). *Tezkire-i şu'arâ-yı Mevleviyye*. Hzl: İlhan Genç. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esrar-dede-tezkire-i-suara-yi-mevleviyye.pdf>. (Erişim tarihi: 7.01.2026).
- Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi (Âşık Çelebi). (2018). *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. Hzl: Filiz Kılıç. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,es-seyyid-pir-mehmed-bin-celebi-mesairu-suara.pdf>. (Erişim tarihi: 4.01.2026).
- Faik Reşad (2019). *Eslâf*. Hzl: Emrah Aydemir-Fatih Özer. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64564,eslafpdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 11.01.2026).
- Fatîn, Davud (2017). *Fatîn tezkiresi (Hâtimetü'l-eşâr)*. Hzl: Ömer Çiftçi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 15.12.2025).
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Hzl: Mustafa İsen. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 3.01.2026).

- Güftî (2019). *Teşrifâtü'ş-şu'arâ*. Hzl: Kaşif Yılmaz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67156,gufti-tesrifatus-suarapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 11.01.2026).
- İbrahim Cudî Efendi. (2006). *Lugat-ı Cûdî*. Hzl: İsmail Parlatır, Belgin Tezcan Aksu, Nicolai Tufar. TDK Yayınları.
- İngilizce sözlük*. <https://www.osmanlicasozlukler.com/>. (Erişim tarihi: 22.01.2026).
- Kafzâde Fâizî (1997). *Kaf-zade Fâ'izî'nin Zübdetü'l-eş'âr'ı*. Hzl. Bekir Kayabaşı. Doktora Tezi. İnönü Üni. SBE.
- Kestelli, T. N. (2011). *Resimli Türkçe kâmus*. Hzl: Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen. TDK Yayınları.
- Kınalızâde Hasan Çelebi (2017). *Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Hzl: Aysun Sungurhan. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 19.01.2026).
- Kubbealtı*. <https://lugatim.com/s/kuyumcu>. (Erişim tarihi: 10.01.2026).
- Latifî (2018). *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ*. Hzl: Rıdvan Canım. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 6.01.2026).
- Lügat-i Remzî*. <https://www.osmanlicasozlukler.com/>. (Erişim tarihi: 3.01.2026).
- Mehmed Fahreddin Bursavî (2023). *Gülzâr-ı irfân*. Hzl: Bilal Güzel. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118690,gulzar-i-irfan-mehmed-fahreddin-bursavipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2.01.2026).
- Mehmed Salâhî (2019). *Kâmus-ı Osmânî*. Hzl: Ali Birinci. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Mehmed Sirâceddîn (2018). *Mecma'-i şu'arâ ve tezkire-i üdebâ*. Hzl: Mehmet Aslan. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 10.01.2026).
- Mehmet B. T. (2023). *Yeni Türkçe Lügat*. Hzl: Abdülkadir Hayber. TDK Yayınları.
- Mehmet Tevfik (2017). *Kâfile-i şu'arâ*. Hzl: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Hanife Koncu, Müjgan Çakır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 13.01.2026).
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi (2018). *Tezkiretü'ş-şuarâ*. Hzl: Adnan İnce. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 12.01.2026).
- Muallim Nâcî (2009). *Lügat-ı Nâcî*. Hzl: Ahmet Kartal. TDK Yayınları.
- Mustafa (Cârullahzâde) (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-şu'arâ)*. Hzl: Aysun Sungurhan. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 8.01.2026).

- Mustafa Safâyî Efendi (2005). *Safâyî Tezkiresi (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idî'l-eş'âr)*. Hzl: Pervin Çapan. AKM Yayınları.
- Redhouse, W. J. (2001). *Turkish and English lexicon*. Çağrı Yayınları.
- Redhouse, W. J. (2009). *Müntehâbât-ı lügât-ı Osmâniyye*. Hzl: Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz. TDK Yayınları.
- Riyâzî Muhammed Efendi (2017). *Riyâzü'ş-şuara (Tezkiretü'ş-şuara)*. Hzl: Namık Açıkgöz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 6.01.2026).
- Sâdikî (2012). *Sâdikî-i kitâbdâr'ın mecma'ü'l-havâs adlı eseri (İnceleme - Metin - Dizin)*. Hzl: M. Oğuzhan Kuşoğlu. Doktora Tezi. Marmara Üni. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.
- Şehî Beg (2017). *Heşt Bihîşt*. Hzl: Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=F450C1CB13C623FB158756166926BC4FADD5C85C8E0C080C92C82A75625BE0C0. (Erişim tarihi: 11.01.2026).
- Suyolcu-zâde Mehmed Necib (2025). *Devhatü'l-Küttâb*. Hzl: Kadri Hüsnü Yılmaz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/138654,suyolcu-zade-mehmed-necib-devhatu39l-kuttapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 17.01.2026).
- Şemseddin Sami (1987). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- TDK *Etioloji sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 16.01.2026).
- TDK *Güncel sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim tarihi: 18.01.2026).
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. 4. Cilt. TÜBA Yayınları.
- Tietze, A. (2019). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. 7. Cilt. TÜBA Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). *Şehî, Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerine göre 16. yüzyılda edebiyat araştırma ve eleştirisi*. Akçağ Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. TDK Yayınları.
- Vâjeyâb*. <https://vajehyab.com/>. (Erişim tarihi: 10.01.2026).
- Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ (2017). *Rızâ Tezkiresi*. Hzl: Gencay Zavotçu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 14.01.2026).